

типології, засновані на зовнішніх симптомах, самі мають потребу в теоретичному обґрунтуванні, що виходить з певних біологічних і психологічних закономірностей.

Стосовно злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, запобігання може бути визначено як діяльність ОВС, що має конкретну мету - використання сил, засобів і методів для виявлення осіб, які мають намір вчинити насильницькі злочини сексуального характеру, забезпечення безпеки потенційних жертв і створення умов, що виключають реалізацію злочинних намірів.

Ретельний аналіз відомостей щодо обставин вчинення кожного статевого злочину, суб'єкта злочину, потерпілих дозволяє робити обґрунтовані висновки про умови, що сприяють цим злочинам, і впроваджувати конкретні заходи для їх усунення та нейтралізації.

Вивчення окремих типів сексуальних злочинців показало, що їх представники відрізняються певним набором психологічних рис і специфікою мотивів злочинних дій. Отже, при виявленні таких злочинців, отриманні необхідних відомостей з показань потерпілих і свідків, при огляді місця події та з інших джерел можна скласти психологічний портрет злочинця, його зразкову модель. Ці матеріали можуть бути базою для побудови й перевірки слідчих версій, визначення тактики допитів і інших слідчих (розшукових) дій.

Нині працівники карного розшуку та слідства іноді вдаються до допомоги психологів і психіатрів, але, як показують результати дослідження, лише епізодично. На нашу думку, активна участь спеціалістів цієї галузі знань принесла б велику користь у розслідуванні кримінальних проваджень про тяжкі злочини, пов'язані зі сексуальним насильством.

Література

1. Антонов-Романовский Г.В. Проблемы криминоло-

гического изучения изнасилований / Г.В. Антонов-Романовский // Вопросы борьбы с преступностью. - Вып. 34. - М., 1981. - С. 46-55.

2. Иващенко А.Е. и др. Методология правового исследования насилия / А.Е. Иващенко, А.И. Марченко // Социально-правовые проблемы борьбы с насилием. - Омск, 1996. - С. 2-6.

3. Ильяшенко А.Н. Насильственные преступления в отношении женщин: состояние, причины, предупреждение / А.Н. Ильяшенко // Российский следователь. - 2001. - № 1. - С. 36-40.

4. Комиссаров В.И. Объективные и субъективные факторы в общих положениях методики расследования преступлений против нравственности / В.И. Комиссаров // Методика расследования преступлений (общие положения). - Одесса, 1976. - С. 144-148.

5. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141; Офіційний вісник України. - 2010. - № 72/1 Спец. вип. - С. 15. - Ст. 2598.

6. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 р. // Відомості Верховної Ради. - 1991. - № 4. - Ст. 20.

7. Про оперативну-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 22. - Ст. 303.

8. Мадьюгин Г.Н., Шубин Ю.Л. Расследование и предупреждение изнасилований / Ю.Л. Шубин. - М., 1970. - 190 с.

Журавльов А.Ю.

доцент кафедри криміналістики

Національного університету

"Одеська юридична академія"

кандидат юридичних наук

Надійшла до редакції: 22.11.2013

УДК 343.8

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ

Загороднюк С. О.

За деяких обставин діяння за своїми зовнішніми рисами, особливо за заподіяною шкодою, схожі на злочинні, проте насправді не є суспільно небезпечними й протиправними, а навіть - суспільно корисними. Такі діяння передбачені розділом VIII Загальної частини Кримінального Кодексу України як обставини, що виключають злочинність діяння [2]. Виділення таких обставин в окремий розділ чинного Кримінального Кодексу зумовлене тим, що діяння, вчинені за таких обставин, не тільки не представляють суспільної небезпеки, а є суспільно корисними. Тому дії, які позбавлені суспільної небезпеки, які хоч і заподіюють шкоду охоронюваним Законом суспільним відносинам, не визнаються злочинними. Діяння, передбачені окремим розділом Кримінального Кодексу України, виступають ефективним засобом попередження суспільно небезпечної поведінки й, особливо, її злочинних проявів, оскільки вони дисципліновано діють на тих громадян, які здатні порушити суспільні відносини. Такі діяння спрямовані на виховання людей у дусі нетерпимості до проявів злочинної поведінки, формують свідомість громадського обов'язку й моральні якості кожного громадянина.

Вирішення питання про підстави, що виключають

злочинність діяння, і тим самим кримінальну відповідальність, тісно пов'язане з самою підставою такої відповідальності. Відповідно до частини 1 статті 2 Кримінального Кодексу України "... підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом" [2].

Інколи до обставин, що виключають злочинність діяння, відносять непереборну силу, казус, помилку суб'єкта, неправомірну поведінку потерпілого. На думку Ю.В. Бауліна, у цих випадках відсутня об'єктивна або суб'єктивна сторона злочину, а оскільки один з елементів складу злочину відсутній, то виключається кримінальна відповідальність особи. Він вважає, що при виділенні кола обставин, що виключають злочинність діяння, слід керуватися не лише відсутністю одного зі структурних елементів складу злочину, а й тим, що це такі вольові й свідомі вчинки людини, які за своїм соціально-політичним змістом і юридичною характеристикою свідчили б про відсутність злочину загалом. [4].

Як відомо, злочини, як і інші правопорушення, характеризуються тісним зв'язком суспільної небезпеки й протиправності діяння. Суспільна небезпека є соці-

ально-політичною характеристикою правопорушення, а протиправність - юридичне вираження цієї властивості. Тому відношення між суспільною небезпекою правопорушення і його протиправністю можна охарактеризувати як співвідношення між соціально-політичним змістом правопорушення і його правовою формою. Ю.В. Баулін вважає, що обставини, які виключають кримінальну відповідальність, можуть свідчити про відсутність або соціально-політичного змісту злочину (ступінь суспільної небезпеки), або його юридичної форми (кримінальна протиправність), або про відсутність і одного, і другого [4].

На думку інших авторів, фізичний примус, непереборна сила, виконання незаконного наказу, заподіяння шкоди неосудним не виключають суспільної небезпеки діяння, оскільки вони втрачають ознаки злочину не у зв'язку з відсутністю його матеріальної ознаки, а внаслідок того, що в них не виражається негативне ставлення особи до інтересів суспільства [3].

Розділ VIII Загальної частини Кримінального Кодексу України дає вичерпний перелік обставин, які виключають злочинність діяння, а отже, є правомірними. До них належать: необхідна оборона, уявна оборона, крайня необхідність, затримання особи, яка вчинила злочин, діяння, пов'язане з ризиком, фізичний або психічний примус, виконання наказу або розпорядження, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації [2].

Поняття необхідної оборони, крайньої необхідності, затримання злочинця використовуються іншими галузями права. Так, відповідно до статті 17 Кодексу України про адміністративні правопорушення не підлягає адміністративній відповідальності особа, яка діяла в стані крайньої необхідності або необхідної оборони. Очевидно, що поняття крайньої необхідності й необхідної оборони в статтях 18 і 19 Кодексу України про адміністративні правопорушення розкриваються на підставі кримінального законодавства. Цивільний Кодекс України передбачає звільнення від відшкодування шкоди, заподіяної в стані необхідної оборони при умові, що не були перевищені її межі. Шкода, заподіяна в стані крайньої необхідності, підлягає відшкодуванню особою, яка її заподіяла, проте суд, враховуючи обставини, при яких шкода була заподіяна, вправі звільнити особу від її відшкодування.

Віднесення до обставин, що виключають злочинність діяння, буде правомірним лише тоді, коли всі ці обставини мають якийсь загальний, притаманний лише їм критерій. Цей критерій виявляється в тому, що вчинене особою за цих умов діяння, зовнішньо подібне до злочину, не тільки не може бути визнано суспільно небезпечним і протиправним, але, навпаки, є суспільно корисним і правомірним, оскільки сприяє охороні правопорядку чи правильному здійсненню функцій державних органів, суспільно корисної діяльності. Тому суспільна корисність і правомірність вчиненого - це ознака, яка дозволяє віднести те чи інше діяння до групи обставин, що виключають злочинність діяння. Не викликає сумнівів і суспільно корисний характер виконання наказу, виконання професійних функцій.

Обставини, що виключають злочинність діяння, характеризуються спільними ознаками. Перша з цих ознак полягає в тому, що діяння являють собою свідомі й вольові вчинки людини у формі дії або бездіяльності. Під дією розуміється активна поведінка особи, в якій

виражена зовні її воля і яка спрямована на спричинення певних наслідків. Бездіяльність, навпаки, є пасивною поведінкою, але в якій так само виражена зовні воля особи і яка в результаті також призводить до настання певних наслідків. Крім того, обов'язковою ознакою бездіяльності є наявність спеціального обов'язку й реальної можливості запобігти відповідним наслідкам (наприклад, неповідомлення відповідних державних органів особою, яка відповідно до чинного закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі з метою попередження чи розкриття злочинної діяльності про підготовку учасників групи до диверсії, за умови реальної можливості зробити таке повідомлення). Так, одні діяння можуть вчинятися лише шляхом активної поведінки. Це - необхідна оборона, уявна оборона, крайня необхідність, затримання особи, яка вчинила злочин. Інші діяння можуть бути вчинені як шляхом дій, так і бездіяльності.

Подібні вчинки можуть бути виправдані лише в тому разі, якщо вони викликаються винятковими подіями, процесами або діями людей, тобто певними підставами, які й обґрунтовують необхідність здійснення вчинку, пов'язаного із заподіянням шкоди. Так, із вказівки закону на те, що необхідна оборона можлива проти суспільно небезпечного діяння, випливає, що вона недопустима проти дій осіб, які не є суспільно небезпечними. Крайня необхідність виражається в заподіянні шкоди різним правоохоронюваним інтересам, тому її підставою виступає небезпека, що загрожує, яку неможливо усунути за допомогою інших засобів.

Друга ознака обставин, що виключають злочинність діяння, - це зовнішня схожість фактичних, видимих ознак здійсненого вчинку та відповідного злочину. Так, позбавлення життя при необхідній обороні зовнішньо подібне до вбивства, застосування зброї працівником міліції при затриманні злочинця - до перевищення влади.

Діяння, вчинене в стані крайньої необхідності, не є суспільно небезпечним і протиправним, а отже, і не каране. При затриманні особи, яка вчинила злочин, шкода заподіюється з метою затримати злочинця, щоб не дати йому можливості ухилитися від слідства й суду. Шкода, заподіяна злочинцю при затриманні, виступає як засіб відвернення небезпеки, яка загрожує об'єкту, який підлягає захисту, і питання про шкідливість чи корисність дій, які використовуються з метою затримання злочинця, може бути вирішене тільки виходячи зі співвідношення цінностей інтересів, що захищаються, та інтересів, що порушуються.

Третя ознака обставин, що виключають злочинність діяння, полягає в тому, що вони носять незлочинний характер, їм властива правомірність заподіяння шкоди. Така правомірність ґрунтується на відповідності здійсненого вчинку, насамперед, приписам Кримінального Кодексу України, а також нормам іншого законодавства - адміністративного, трудового, цивільного.

Діяння, пов'язані з ризиком, також є суспільно корисними, оскільки вони спрямовані на досягнення значної суспільно корисної мети навіть при усвідомленні особою допустимості настання небезпечних наслідків у процесі їх професійної діяльності. Невиконання наказу чи розпорядження також може бути суспільно корисним, але лише тоді, коли такий наказ або розпорядження є незаконними, тобто такими, що не входять до повноважень осіб, які їх видають, видані без належного порядку, видані невідповідною особою. Необхідна оборона визнається правомірною лише тоді, коли шкода, заподіяна тому,

хто нападає, була необхідною й достатньою в певній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання. Якщо ж особа, яка захищається, умисно заподіює тому, хто посягає, тяжку шкоду, яка явно не відповідає небезпечності посягання й обстановці захисту, то має місце перевищення меж необхідної оборони, яке є кримінально караним.

Отже, обставини, що усувають кримінальний характер діяння, - це умови, які перетворюють діяння, зроблені при їх наявності, що зовні формально підпадають під ознаки одного зі злочинів, передбачених Особливою частиною Кримінального Кодексу України, зі суспільно шкідливих у корисні або нейтральні для інтересів суспільства. Для кожної з цих обставин характерні свої умови правомірності. Якщо ці умови будуть дотримані, то особа звільняється від кримінальної відповідальності.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. - К.: Україна, 1996.
2. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2013 року). -Х.:Одіссей, 2013. - 232 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. - 5-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. - К.: Юридична думка, 2008. - 1216 с.
4. Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. - Х. Основа, 1991. - 350 с.

Загороднюк С.О.

кандидат юридичних наук, доцент

Надійшла до редакції: 01.11.2013

УДК 343.9

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ВІДТВОРЕННЯ ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Ігнатов О. М.

Одна з головних проблем, що має місце сьогодні на шляху дослідження злочинності, - це обмеженість наявної в науковому обігу відповідної статистичної інформації. Ефективна ж реалізація кримінологічної політики зумовлює потребу в максимально повній і достовірній інформації щодо рівня й стану злочинності в країні. Виявити ж реальні тенденції окремих елементів злочинності, спираючись на які можна більш докладно аналізувати її внутрішній склад і точно прогнозувати її стан, а також стан окремих видів злочинів, дозволяє вивчення структури злочинності (структурних показників) у часі [1, 87]. З огляду на ступінь ураженості нашого суспільства загальнокримінальною насильницькою злочинністю, значний інтерес являє аналіз цього показника в динаміці. Аналіз коефіцієнтів злочинної інтенсивності дозволить більш точно, якщо порівняти з абсолютними показниками, встановити наявні в суспільстві тенденції щодо змін рівня загальнокримінальної насильницької злочинності.

Проблеми протидії злочинності загалом і насильницькій зокрема досліджували багато вітчизняних і зарубіжних науковців: Ю.М. Антонян, О.М. Бандурка, В.О. Глушков, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, Л.М. Давиденко, А.І. Долгова, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, В.П. Ємельянов, А.Ф. Зелінський, А.П. Закалюк, Я.Ю. Кондратьєв, О.М. Костенко, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнєцова, І.П. Лановенко, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.М. Трубников, І.К. Туркевич, В.І. Шакур та ін. Однак, незважаючи на розробленість цієї теми, у науці існує низка проблемних питань, пов'язаних як зі складністю досліджуваного феномена, динамічністю розвитку соціуму й злочинності як його складової, так і з відсутністю сучасних об'єктивних даних про стан злочинності та окремих її видів.

Метою статті є кримінологічний аналіз сучасних тенденцій відтворення загальнокримінальної насильницької злочинності в Україні. Її новизна полягає в тому, що на підставі аналізу статистичних даних МВС України за 2002-2012 рр. встановлений ступінь ураженості нашого суспільства загальнокримінальною

насильницькою злочинністю, виходячи з аналізу коефіцієнтів злочинної інтенсивності в розрахунку на 100 тис. населення за 2002-2012 рр. щодо кожного окремого виду загальнокримінальних насильницьких злочинів, виявлено особливості та тенденції змін рівня цього виду злочинності.

Аналіз статистичних даних МВС України за 2002-2012 рр. [2] показав, що всього в Україні за 2002-2012 рр. було вчинено 782524 загальнокримінальні насильницькі злочини. Частка загальнокримінальної насильницької злочинності в структурі всієї зареєстрованої злочинності складає 15,3 %.

Щодо окремих видів загальнокримінальних насильницьких злочинів, то як свідчать статистичні дані, в Україні протягом 2002-2012 рр. спостерігається позитивна динаміка до стрімкого зменшення кількості злочинів, що реєструються за ст. 115 КК України. Середній коефіцієнт злочинної інтенсивності в розрахунку на 100 тис. населення дорівнює 6,3. У 2002 р. цей показник склав 8,6 (максимальний рівень), у 2010 р. він зменшився до 5,0. У 2011 р. рівень коефіцієнту підвищився до 5,3, але у 2012 р. він різко зменшився до 4,5 (мінімальний показник). Отже, порівнюючи з 2002 р., коефіцієнт злочинної інтенсивності за ст. 115 КК України у 2012 р. зменшився майже вдвічі, а саме в 1,9 разів (рис. 1)